

ОБУЧЕНИЕТО ПО РЕЛИГИЯ В УЧИЛИЩЕ– МИСИЯТА (НЕ)ВЪЗМОЖНА

Галия Йорданова

TRAINING IN RELIGION IN SCHOOL - MISSION (IM)POSSIBLE

Galia Yordanova

Abstract: Until 1944, religion is a compulsory subject in the Bulgarian school. After 1997 experimental introduction of religion education in the form of a free elective subject for pupils in the initial stage of the educational degree. Since 2003, this training has expanded to include students in the I of XII grade.

The report follows a brief chronology of the introduction of religion training since 1997. Emphasis is placed on the relationship between education in religion and the secular nature of education. The aim of the study is to give a clear picture of the current state of the problem and to propose ways for its final decision.

Key words: Religious education, secular nature of education in Bulgaria, educational system

Възпитанието е същностна, иманентна характеристика на човека. Семейството е първата възпитателна среда за детето. Възпитателният процес продължава в училището и обществото. Много трудно е да се посочат всички възпитателно-образователни фактори и да се определи тяхното значение за духовността на човека. За формирането на личността значение има интелектуалното и нравственото възпитание. Не може да не се отдели нужното внимание и на религиозното възпитание. Като компонент на културата на обществото, то е естествен генеративен фактор за духовността на човека, изразена не само в ценностната му система, но и в поведенческите му отношения.

Възпитателно-образователният процес е сложен, продължителен и обхваща всички възрастови етапи от развитието на човека. Чрез възпитанието си човек придобива знания, формира светогледа си и определя насоките на жизнения си път.

Въвеждането на религиозното образование в училищата е свързано с доста предизвикателства. Предметът Религия дава знания от областта на духовното, където

(за разлика от другите учебни предмети) не могат да бъдат прилагани емпиричните методи за доказване на едно или друго твърдение. Религиозното образование в училищата трябва да бъде подчинено на следните два принципа: първо, то да бъде приемливо както за вярващите, така и за невярващите членове на обществото, и второ, то трябва да се организира и функционира в съответствие със законодателната система в дадената страна. (Кожухаров, 2009) На практика тези изисквания са трудно изпълними и са свързани с редица компромисни решения. Като се има предвид и светският характер на държавните училища в повечето страни, религиозното образование не може да задоволи в пълнота интересите на обществото.

През 1999 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа (ПАСЕ) подготвя препоръка, озаглавена „Религията и демокрацията”. В нея за религиозното образование се посочва, че: „Образованието е главното средство за преодоляване на невежеството и стереотипите. Следва колкото се може по-скоро да се преработят учебните програми в средните и във висшите училища, така че те да способстват за по-дълбокото разбиране на различните религии, а религиозното възпитание да се провежда така, че да не бъде в ущърб на изучаването на религиите, които са една от най-важните части от изучаването на световната култура, история и философия”*. (Коен, 2004)

В тази препоръка се акцентира върху надконфесионално ориентираното религиозно обучение. Като по този начин не се допуска конфликт между изучаването на религия в училище и нравствените ценности на детето. Нещо повече, вниманието на учениците в общообразователните училища не трябва да бъде фокусирано върху определена религия. А ако пожелаят за задълбочат знанията си в определена религиозна система, това да става в извънучилищни форми (напр. неделни училища).

В развитите европейски държави винаги е присъствала нравствеността и религията в учебните програми на учениците. Религиозното образование е задължително във всички европейски страни до средата на двадесети век. След 50-те и 60-те години предметът приема малко по-различно съдържание – обучение не само по традиционната за дадена страна религия, но и по история на религиите и религиозните учения. Докато през 90-те години на XX век се появяват парарелигиозни групи, с опростени вярвания, то сега се забелязват признаците на един широк религиозен синкретизъм, в чиито граници християнството заема маргинални позиции. Необходимо е да се посочи, че предметът Религия се преподава в почти всички европейски страни (изключение прави Франция), като там са направени приспособявания в преподаването

съобразно особеностите на всяка страна. Например - в страни като Австрия, Ирландия-предметът е задължителен на вероизповедна база, като се дава възможност при някои случаи ученици да бъдат освобождавани от изучаването му. Във втора група страни предметът е задължителен, но с възможност вместо него учениците да изучават алтернативен предмет (Финландия, Испания, Португалия). (Когулис, 2004)

По отношение на мястото на религиозното образование в европейските училища се срещат доста разнопосочни мнения, които варират, от пълна подкрепа за преподаването на този предмет в началното и средно образование, до тоталното му отсъствие от учебните програми. Има случаи, в които религиозното образование може да бъде както задължително, така и незадължително, дори в границите на дадена страна или район. (Кожухаров, 2009) Задължителният или незадължителният характер на религиозното образование в училищата в Европа зависи в голяма степен от административни образователни решения на образователните органи в дадена страна. Така например в една страна предметът Религия (с алтернативен предмет Етика) може да бъде задължителен, ако се изучава от 50% от учениците, а в друга страна предметът Религия може да бъде свободноизбираем предмет, и да се избира от 90% от учениците. Следователно задължителният или незадължителният характер на религиозното образование в дадена европейска страна се определя в голяма степен от нагласата на обществото към религиозното образование и към религиозните институции в дадената държава. (Кожухаров, 2009)

Така например в шест европейски страни религиозното образование е като задължителен учебен предмет без право на алтернатива. Такива страни са Австрия, Гърция, Ирландия, Кипър, Румъния, Ирландия. В други осем страни в Европа религиозното образование е застъпено като задължително, но с право на алтернативен предмет – като Етика, Нравственост и др. Това е така в следните страни: Белгия, Германия, Литва, Полша, Словакия, Сърбия, Финландия и Черна гора. (Кожухаров, 2009)

През последните няколко десетилетия проблемът за изучаването на Религия в българското училище е един от най-актуалните, както в теоретичен, така и в практически план.

По въпроса за религиозното образование съществуват най-разнообразни мнения. Според едни, религиозното образование е част от общото образование на човека. Други обаче са на противоположно становище. Според тях религиозното образование няма

място в училището. Възпитаването в нравствени добродетели е частно дело. Религиозното образование трябва да се предостави на семейството и Църквата. (Йорданова, 2007)

Началото на българското образование е исторически свързано с приемането на християнството като официална религия в средновековна България. От изключително важно значение е обстоятелството, че и християнизирването, и първите стъпки на българското образование са свързани с имената на личности, извършили велики дела – светите братя Кирил и Методий, св. Климент Охридски, признателно наричани първоучители. Те са еднакво дейци и на Църквата, и на образованието. Затова в историческата памет на народа вярата и училището са били неотлъчно свързани. И макар че във феодална България Църквата предизвиква различно отношение у вярващите, което се проявява в ересите, нравствените постулати на християнството продължават да влияят върху поведението на хората, а училището като официална институция проявява грижа да бъдат усвоявани от подрастващите поколения началата на християнския морал.

Преди Възраждането клийните училища са място за запазване на езика и вярата на българите. По време на Възраждането се забелязва тенденция за установяване на светски характер на образованието като религиозното обучение се локализира в изучаването на един учебен предмет, който има различни наименования (Закон Божи, Катехизис, Църковна история или Литургия). По традиция в учебните планове религиозното образование се поставя на първо място. При това изучаването става главно в началното училище. Според законодателството на Марин Дринов вероучение започва да се изучава в трети клас, след като учениците вече са се научили задоволително да четат, пишат и смятат. Обучението е осигурено с учебници - авторски или преводни от руски, гръцки или немски език, като автори и преводачи са знакови възрожденски личности като Й. Груев, Хр. Г. Данов, П. Р. Славейков, Ив. Момчилов и др. За периода от 1824 до 1878 г. са издадени 281 учебника. След Освобождението светският характер на българското училище се регламентира по законодателен път, но възпитанието продължава да следва моралната традиция на Православната църква, а вероучението е задължителен предмет не само в обществените, но и в частните училища през целия период от 1878 до 1944 г. То се преподава от учителите, като има квалификационни курсове, които се организират от Св. Синод, а от 1934 г. (след 19-сетомайския преврат, когато религиозното възпитание добива особена актуалност) - и

от свещениците. Учебниците се контролират от Св. Синод, като за първи клас изискването е да има само картинен материал, а от следващите години - и текст, чийто дял нараства постепенно с възрастта. Учебниците се създават с участието на видни български писатели и художници: например учебникът за IV-то отделение на Хр. Спасовски и Т. Близнаков (одобрен от Просветното министерство и Св. Синод) и до днес се сочи като един от най-добрите за времето си учебници по религия за началното училище. Илюстрациите са на Вадим Лазаркевич. (фиг.1) Известно е и учебното помагало за второ отделение (към учебника по вероучение от 1936 г.) с автор Елин Пелин. (фиг.2) (Сапунджиева, 2010)

Изучаването на вероучение с малки изменения се запазва почти до 6 октомври 1944 г., когато Министерството на народната просвета издава окръжно № 396, което изважда Вероучението от учебната програма на училищата. През месец януари 1945 г. излиза второ окръжно, с което учебният предмет Вероучение се преподава по един час седмично в първоначалните училища и в прогимназиите. А през 1946 г. със заповед на просветния министър д-р Рачо Ангелов училището остава на неутрални позиции спрямо църквата. А с последващия Закона за вероизповеданията от 1949 г. се ликвидира изцяло преподаването на Вероучение в училищата на България и то отпада от учебните планове.

Отстраняването на религиозното обучение и възпитание след 1946 г. е израз на продължителна и определена държавна политика в това отношение.

След демократичните промени през 1989 г. в обществото се появяват сериозни предизвикателства и се разкриват нови парадигми за политически и духовен живот. Възроди се идеята за възстановяване на обучението по религия в българското училище. В тази връзка се появяват трудности при подготовката на нови учебни програми, които да съответстват на културата и потребностите на учениците. В условията на демократизация на обществените структури и на преоценка на духовните ценности, отново се поставя въпросът за мястото на религията в системата на образованието. Известно е, че мненията са различни и често противоположни. Но е необходимо освобождаването от шаблони и от придобитата инерция. В началото трябва да се преодолеят известни затруднения, за да се убедят служителите на МОН, обществеността и политиците в полезността на обучението по религия. (Киров, 1996)

Вече 28 години продължават разискванията по темата за религиозно образование. Известно е, че мненията са различни и често противоположни. В дебатите се

обособяват основно две групи: светски настроената общественост и представителите на религиозните институции. Голяма част от светско настроените представители на обществото поддържат идеята за въвеждането на единен общообразователен предмет Религия, базиран на научните методи. Привържениците на тази теза са за надконфесионалното обучение по религия и да се следва европейският модел на подобно религиозно образование, като отговорност на училището. Затова в българското училище предметът Религия има за цел да запознава учениците с историята, културата и моралните принципи на различните религии. Основен приоритет е съответно православно християнство и сунитския ислям, и преподаването им трябва да е в съответствие със светския характер на българското училище. (Евстатиев, 2007)

Представителите на другото становище по въпроса са представителите на религиозните институции – Българската православна църква и Главното мюфтийство. Те са за подчертано конфесионалното преподаване на предмета Религия.

Пътят за адаптиране на намерението за въвеждане на религиозно обучение в българското училище започва през 1998 г., когато към МОН се създава Комисия по религия, чиято задача е да подготви концепция, да организира цялостна програма за обучение по религия от I до XII клас, подготовка на учебници и учебни помагала. Едновременно с работата на комисията от страна на БПЦ има сериозни възражения относно наименованието, съдържанието и начина на въвеждане на предмета Религия. Представителите на църквата застъпват строго конфесионалното преподаване на предмета, който да се нарича Вероучение и да има задължителен характер. Комисията отхвърля тези предложения и се утвърждава концепция за експериментално въвеждане на един предмет Религия за всички ученици. За период от две години се определя учебното съдържание и програма за всички степени на общообразователно училище, като съответно се подготвят учебни пособия за учениците от трети до осми клас. През 2000 г. се подготвят нормативни и методически указания за утвърдените две форми на преподаване на предмета Религия: Религия-християнство и Религия-ислям.

След 1997 г. обучението по религия се регламентира от следните нормативни актове:

- Конституцията на Р. България;
- Закона за вероизповеданията
- Закон за народната просвета;
- Правилник за прилагане на ЗНП;

- Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план;
- Инstrukция № 2 от 23 юни 2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет Религия;
- Концепция за обучение по предмет Религия-християнство;
- Концепция за обучение по предмет Религия-ислям

Тези нормативни документи определят образованието като светско без всякакви религиозни, идеологически или политически елементи. В образователният процес чрез учебното съдържание на учебните предмети религиите се представят като се поставя акцент върху историческите, философските и културните аспекти.

Тази законова база определя учебния предмет Религия като задължителноизбираем или като свободноизбирем за учениците от I до XII клас.

С приемането на промени в Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план (ЗСОМУП) през 2002 г. (ДВ, бр. 95 от 2002 г.) и с въвеждането на Инstrukция № 2/23.06.2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия” (ДВ, бр. 60 от 2003 г.), се регламентира изучаването на „Религия” във форма на свободноизбираема (СИП) и на задължителноизбираема (ЗИП) подготовка. Така например данните показват, че за периода 1998-2001 година са били организирани групи по СИП Религия в училища от област Шумен - общини Велики Преслав, Каспичан, Никола Козлево, Нови пазар, Смядово и Шумен. Общият брой на обхванатите в групи ученици към 2001 г. надвишава 500. (Йорданова, 2014)

След 2006 г. периодично се сформират комисии за дискусия дали предметът Религия от избираем да стане задължителен, като (вече 11 години) краен резултат няма.

Във връзка със започналата след 2005 г. работа по проект на нов Закон за училищното образование и с въпроса за мястото на обучението по религия през 2006 и 2007 г. на общественото внимание са предложени различни варианти на концепции за обучението по религия в средното образование, които съществено се различават помежду си.

През 2014 г. е свикан специален Експертен съвет със задача да се разгледа учебния предмет Религия в българските училища. В състава му влизат представители на МОН, на Св. Синод на Българската православна църква, на Богословския факултет към СУ, представител на Главното мюфтийство, експерти по богословие от РИО на

Русе и София. В продължение на шест месеца съветът трябваше да анализира сегашното състояние на предмета религия, за да може в последствие да се вземат необходимите мерки за подобряване на нормативната база, дидактическата обезпеченост на предмета и др. Но този Експертен съвет не успява да завърши работата си поради падането на правителството. Единствено представи становище, че е необходимо да се възстанови постът главен експерт по Религия в Министерството на образованието и да се назначат петима старши експерти в Регионалните управления на образованието, но тези препоръки не бяха взети под внимание и преподаването на Религия остава с неуточнени параметри. (<https://dveri.bg/wyd99>)

През пролетта на 2007 г. по данни на социологическата агенция "Алфа ризърч" над две трети от родителите и учениците - 70%, одобряват изучаването на религия в училищата. Двете основни религиозни групи в страната - 72 % от определящите се като християни и 83 % от мюсюлманите, също са "за" изучаването на религия. Категорично против са 20% от анкетираните. Високото одобрение се дължи на факта, че обучението по религия се приема като начин за ограничаване на проблемите на младите хора - наркотици, агресия и секти. Преобладава мнението, че религия трябва да се преподава от учители, минали през специални курсове, а не от свещеници. В момента религия се изучава в 300 училища в страната по един час седмично като избираем предмет от 16 667 ученици. От тях 13 000 изучават православна религия, а 3 667 – ислям. Предметът се преподава от 207 учители.

При анализа на анкетата прави впечатление, че с въвеждането на предмета "религия" се очаква да бъдат постигнати резултати предимно в нравствената сфера. По-голямата част от положително отговорилите анкетираните се надяват новия предмет да снижи агресията в училище, да направи децата по-честни, да отблъсне сектите. Друга, по-малка част, говорят за опознаване на различните религии и възможности за ориентация сред тях. Трети смятат изучаването на религия да почне от 1-и до 4-и клас и учебникът "да съдържа главно притчи от християнството и исляма"(според председателя на обществения съвет за въвеждане на новия предмет в училищата проф. Бакалов). Друга част от родителите си представят обучението подобно на сравнително религиозно знание, въведено като учебен предмет доста по-късно, когато учениците притежават по-големи възможности за анализ и преценка на сложната материя. Сред анкетираните прави впечатление различните по своя характер мотиви за изучаването на предмета религия в училище. Ако с въвеждането на религиозно обучение се цели

децата да станат по-добри, то това е преди всичко морална задача, а не само образователна. Наивно е да се мисли, че децата след няколко месечно изучаване на религия ще бъдат коренно различни от това, което родителите им показват с примера си. Не трябва да се пренебрегва и улицата, телевизионният екран и други житейски приоритети, които оказват влияние върху възпитанието на учениците повече от всякакъв учебник. Не трябва да се възлага задачата за нравственото възпитание на децата единствено и само на обучението по религия.

През 2010 г. при проведения дебат от в-к Капитал на въпроса „Трябва ли задължително да се изучава „религия-православие“ в училище?“ 78% от взелите участие в дебата подкрепят тезата, че Религия може да се изучава в средното училище, но да не бъде задължителен предмет.

(http://www.capital.bg/interaktiv/debati/8_triabva_li_zaduljitelno_da_se_izuchava/961609_triabva_li_zaduljitelno_da_se_izuchava/?ref=miniurl&)

Предвид промените в Закона за предучилищното и училищното образование през 2015 г. Св. Синод на БПЦ изпраща писмо до премиера Бойко Борисов, в което се настоява, „за утвърждаване статута на учебния предмет „Религия“ наравно с общообразователните учебни предмети в българската образователна система“.

(<https://dveri.bg/94df8>)

Направените през годините социологически проучвания, дебати, писма показват, че въпросът за изучаването на религия в училище е многоаспектен и еднозначен отговор не може да бъде даден.

Като цяло остават отворени въпросите както за задължителното изучаване на предмета Религия в училище, така и за нормативната база и дидактичното обезпечаване на предмета. Трудности могат да възникнат също и с оглед на учебната програма. Появява се въпросът: как ще бъде разпределен тематично материала в учебника? Ако в учебника по религия ще има най-вече притчи от християнството и исляма, то как ще бъдат разпределени – "конфесионална пропорционалност" сред населението ли или на коалиционен принцип? И дали всички ще са съгласни, защото в страната живеят и юдеи, и будисти и редица представители на други религиозни деноминации.

Процесът на интеграция на децата бежанци е свързан с реализиране на широк кръг от дейности, свързани с различни страни на социалната и социално-педагогическа работа. Затова на религиозното образование трябва да се обърне сериозно и задълбочено внимание предвид обучението в училище на такива деца-мигранти от

Близкия изток. От една страна децата-бежанци в клас не разбират какво се преподава, а от друга – самите преподаватели нямат опит с работа с деца от други култури. Следователно обучението по религия може да бъде свързващото, общо звено.

Изключително съществен въпрос е и кой ще преподава по предмета “религия”. Очевидно обществото едва ли ще се съгласи това да бъдат хора, които ще превърнат божие слово в скучна, но задължителна схоластика. Особено за учениците от I до IV клас тези задължения най-вероятно ще бъдат възложени на общообразователния преподавател, който, въпреки голямото си натоварване, ще трябва чрез притчи за Исус Христос и за Мохамед да направи децата възпитани и послушни. Ще успее ли качествено да се справи с тази нелека задача? Затова за целите на новия предмет религия, кадрите са от най-важно значение. Защото опитът показва, че възпитава не текстът, а примерът и живата личност на преподавателя пред учениците.

В заключение може да се каже, че в условията на динамика на глобализацията възвръщането към българския народностен дух и традиции чрез религиозното образование е първото и най-важно условие. Само така могат да се приемат общоевропейските и общочовешките културни белези и нравствени ценности.

Бележки:

* Цит. по изследването на „Отворено общество” – Будапеща “Religion and Schooling in the Open Society – A Framework for Informed Dialogue”, Ljubljana, 2004, http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/publications/reign_20041201/

Литература:

1. Кожухаров, В. (2009). Религиозното образование в европейската училищна система днес. Велико Търново: Веста, с. 19, 184.
2. Коен, Е. (2008). Обучението по религия от гледна точка на човешките права и европейските практики. В: Свобода за всеки. Религия и държавно образование. Брой 15: - Март 2008. <http://svobodazavseki.com/broj-15/46-religiya-v-darzhavnoto-uchilishte.html>
3. Когулис, Й. (2004). Мястото на предмета “религия” в основното и средното образование на Гърция. – В: сб. Международен религиозно-педагогически симпозиум в България: Религиозното обучение в контекста на общоевропейския дом - материали. София, с. 87.
4. Йорданова, Г. (2007). Значението на предмета Религия в българското образование.

- В: IV-ти Балкански конгрес „Образование, Балкани, Европа”, 22-24 юни 2007, (сборник-материали), Т.2, Стара Загора, с. 372-378.
5. Сапунджиева, К. (2010). За религията, ценностите и българското училище. <http://www.bg-patriarshia.bg/reflections.php?id=93> 2010-05-20.
  6. Киров, Д. (1996). Смисълът на религиозно-нравственото образование в българското училище. Възраждане, 5, с. 9.
  7. Евстатиев, С. (2007). Религията в българското училище. Стратегии на образователната и научната политика, 2, 2007, 136-140.
  8. Йорданова, Г. (2014). Изучаването на религия в българското училище от 90-те години на XX век до днес (17 години по-късно). В: Сборник научни трудове, Т. V, Кърджали, 51-58.
  9. <https://dveri.bg/wyd99>, посетен на 15 юли 2017 г.
  10. http://www.capital.bg/interaktiv/debati/8_triabva_li_zaduljitelno_da_se_izuchava/961609_triabva_li_zaduljitelno_da_se_izuchava/?ref=miniurl&, посетен на 20 юли 2017 г.
  11. <https://dveri.bg/94df8>, посетен на 20 юли 2017 г.

Chief Assist. Prof. **Galia Yordanova**, PhD
Konstantin Preslavsky University of Shumen
Факултет по хуманитарни науки
115, Universitetska St
9712 Shumen - Bulgaria
E-mail: iordanova@shu.bg